

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

С. Д. Бережний,
кандидат юридичних наук,
суддя Апеляційного суду Хмельницької області,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.61

ОБ'ЄКТ ВБИВСТВА ЯК ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Аналізується проблема об'єкта злочину — одна з найважливіших у науці кримінального права. Проаналізовані основні концепції цього кримінально-правового феномена з радянських часів до сьогодення. Досліджено право на життя як особисте немайнове право людини. Дано авторське визначення об'єкта вбивства.

Ключові слова: об'єкт злочину, право на життя, суспільні відносини.

Проблема об'єкта злочину — одна з найважливіших у науці кримінального права. Будь-яке кримінально-правове дослідження проблеми відповідальності за конкретний злочин, насамперед як вихідну позицію, передбачає аналіз об'єкта злочину. І це цілком обґрунтовано тим значенням, яке має об'єкт для визначення суспільної сутності злочину, ступеня його тяжкості, місця в системі злочинів, для правильної його кваліфікації та відмежування від суміжних складів. Тобто сама кримінально-правова заборона зумовлена заподіянням шкоди об'єкту, і саме об'єкт зумовлює межі цієї заборони.

Аналізуючи значення об'єкта злочину, слід погодитися з думкою Н. Ф. Кузнецової, яка підкреслює, що “без об'єкта немає і злочину” [1, с. 198]. Справді, з системного тлумачення ч.ч. 1 та 2 ст. 11 КК України робимо висновок, що злочинним може визнаватись тільки таке діяння, яке заподіює або створює загрозу заподіяння істотної шкоди найбільш значущим інтересам, благам тощо, тобто таке, яке є суспільно небезпечним. Якщо ж діяння не тягне за собою настання конкретного шкідливого наслідку або не має властивості створювати загрозу заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам, або ж така шкода явно незначна, таке діяння не може визнаватись злочином. Отже, немає злочину без об'єкта посягання. Ось чому аналіз об'єкта справедливо можна визнати методологічною основою кримінально-правових досліджень усіх конкретних складів злочинів.

Крім того, необхідно враховувати, що за об'єктом злочину приховується перш за все природа тієї чи іншої категорії злочинів, того чи іншого конкретного складу [2].

Об'єкт злочину визначає механізм самого впливу на нього, а отже, визначає специфіку ознак об'єктивної сторони злочину, характеризуючи діяння, спосіб його здійснення, характер шкоди тощо. Не менш важливим є значення об'єкта і для встановлення суб'єктивної сторони; форми і виду вини, мотивів і мети вчинення злочину.

У сучасній науці кримінального права не існує однозначного розуміння цього кримінально-правового феномену. Серед найбільш поширених у різні періоди розвитку кримінального права концепцій об'єкта злочину необхідно виділити такі: “об'єкт злочину — суспільні відносини” (серед радянських учених її підтримували — В. К. Глістін, Б. С. Нікіфоров, А. А. Піонтовський [3–5], а серед українських — В. К. Грищук, М. Й. Коржанський, А. О. Пінаєв, В. Я. Тацій) [6–11]; “об'єкт злочину — правове благо” (на сьогодні серед її прихильників російський криміналіст А. В. Наумов та українські вчені С. Б. Гавриш, О. Ф. Зелінський, В. М. Куц) [12–14]; ціннісна концепція об'єкта злочину (цю концепцію підтримує чимало українських учених, зокрема П. П. Андрушко, П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко [15–17]; “об'єкт злочину — правовідносини” (С. Я. Лихова) [18, с. 43–79]; “об'єкт злочину — суб'єктивне право” (цю концепцію поділяло чимало дореволюційних російських криміналістів: В. Д. Спасович, М. А. Неклюдов, І. В. Михайлівський) [19, с. 329–332]; нормативна концепція об'єкта злочину (вона була розроблена німецьким криміналістом К. Біндінгом), “об'єкт злочину — інтерес” (Є. Каіржанов) [20, с. 46]; “об'єкт злочину — людина” (Г. П. Новосолов) [21, с. 20]; “об'єкт злочину — конкретні сфери життєдіяльності людини” (В. П. Ємельянов) [22, с. 10]; “об'єкт злочину — соціальна оболонка” (В. М. Трубніков) [23, с. 84–87].

Протягом багатьох років у науці радянського кримінального права було загально визнано, що об'єкт злочину — це суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди і які знаходяться під охороною закону про кримінальну відповідальність. Прихильниками такої концепції залишається більшість сучасних українських учених та науковців країн-наступниць республік колишнього СРСР. Однак останніми роками ця позиція піддається критиці. З'явилася думка, що таке розуміння об'єкта є застарілим, загальним і нечітким, ґрунтується на перебільшенні значення категорії “публічного” до категорії “приватного” у сфері соціального життя і відсуненні людини з її потребами та інтересами на другий план; не дозволяє правильно визначати об'єкт злочинного посягання більшості злочинів; є неспроможним у вирішенні практичних питань кваліфікації злочинів тощо. Так, російський учений А. В. Наумов, не заперечуючи, що в багатьох злочинах суспільні відносини — це об'єкт, у той самий час стверджує, що на деякі злочини таке розуміння об'єкта не поширюється, і тому, на його думку, для встановлення об'єктів низки злочинів необхідне “повернення до теорії об'єкта як правового блага, створеної ще наприкінці минулого століття в межах класичної та соціологічної шкіл кримінального права” [24, с. 147].

Підтримує позицію А. В. Наумова його співвітчизниця А. В. Пашковська, яка пропонує в усіх випадках вважати об'єктом злочину “охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага, на які посягає особа, котра вчиняє злочин, і яким у результаті вчинення злочинного діяння заподіюється або може бути заподіяна суттєва шкода” [25, с. 164].

Серед сучасних українських учених думку про те, що об'єктом злочину повинні визнаватися не абстрактні суспільні відносини, а конкретні блага, що охороняються законом, обстоюють С. Б. Гавриш [14, с. 19–63], П. С. Матишевський [15, с. 123–133; 26, с. 97] та інші. Формулюючи концепцію об'єкта екологічних злочинів, С. Б. Гавриш “... віддає перевагу розгляду його як певної конкретної категорії, втіленої в реаліях навколишнього світу”. Найбільш повно, на думку вказаного науковця, цьому відповідає формула “об'єкт — правове благо”, що, як він пише, “вдало поєднує, з одного боку, вказівки на специфіку кримінального права (кримінальна відповідальність настає лише за посягання на охоронювані

кримінальним законом блага), а з іншого — вказівки на реальне благо як на охоронювану цінність” [14, с. 56].

П. С. Матишевський під благами розуміє те, що задовольняє потреби людей, відповідає їх інтересам, мети і намірам, поділяє їх на три види:

1) блага як природна невід’ємна цінність людини, до яких він відносить життя, здоров’я, честь і гідність людини;

2) блага, якими людина наділена як член суспільства, — права людини на власність, житло, виборчі, трудові права, свободи, законні інтереси людини;

3) суспільні блага, тобто цінності, якими наділені суспільні або державні органи, держава в цілому.

П. С. Матишевський також пише, що одним із компонентів об’єкта злочину (різновидом благ) може бути і відповідний щодо інтересів людини, суспільства і держави стан суспільних відносин [26, с. 97].

Ще одну концепцію — розуміння об’єкта злочину як цінностей — в Україні найбільш послідовно відстоює Є. В. Фесенко. На його думку, “... цінності — найточніший універсальний термін, що вживається для визначення загального поняття об’єкта злочину та його конкретних видів. Саме на них як таких, що мають важливе позитивне значення для окремої людини або суспільних груп чи державних органів, держави в цілому тощо, посягають будь-які злочинні діяння. Поняття “цінності” досить широке, завдяки чому охоплює всі практично можливі об’єкти злочинних посягань. Визнання компонентами цінностей як об’єкта злочинів потерпілих, їхніх інтересів і прав, соціальних зв’язків, благ (матеріалізованих — предметів і нематеріалізованих) повно і водночас достатньо конкретизує коло зазначених цінностей” [16, с. 85].

Теорію “об’єкт злочину — суспільні відносини” критикує і Г. П. Новосьолов: “Пішовши шляхом не від окремого до загального, а від загального до окремого і фактично “запрограмувавши” себе на необхідність розуміння суспільних відносин як об’єкта кожного злочину, радянська кримінально-правова наука за весь період свого існування так і не змогла створити теорії, здатної усунути розбіжності між продекларованим загальним розумінням об’єкта злочину і його характеристикою щодо конкретних складів злочинів. Не тільки раніше, а й нині прибічники такої точки зору в рамках Особливої частини як об’єкт злочину розглядають особу, здоров’я, честь, гідність, конституційні права і свободи, громадську безпеку, конституційні основи, мир і безпеку людства тощо — те, що ніяк не може бути назване суспільними відносинами як такими” [21, с. 24]. На думку Г. П. Новосьолова, злочин спричиняє або створює загрозу спричинення шкоди не чомусь (благам, нормам права, відносинам тощо), а комусь, а тому як об’єкт злочину необхідно розглядати не щось, а когось. Науковець приходиться до висновку, що об’єктом будь-якого злочину, а не лише спрямованого проти особи, є люди, які в одних випадках виступають як окремі фізичні особи, у других — як деякого роду множинність осіб, які мають або не мають статусу юридичної особи, у третіх — як соціум (суспільство) та що ніякої іншої шкоди, як шкоди людям, злочин заподіяти не може [21, с. 60].

Позиція Г. П. Новосьолова поділяється окремими українськими вченими. Так, В. П. Ємельянов, погоджуючись в цілому з точкою зору Г. П. Новосьолова, що об’єктом кожного злочину виступають люди, робить висновок, що, вчинюючи злочин, винна особа безпосередньо посягає не лише на людей, але і на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльності людини, колективів, суспільства, їх безпеку, умови існування та функціонування, тобто на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери (різновиди, прояви) життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об’єктами злочинів як реальних явищ дійсності [22, с. 10]. Отже, як об’єкт будь-якого злочину В. П. Ємельянов розглядає категорію “сфера життєдіяльності людини”.

Отже, щодо поняття “об’єкт злочину” в науці кримінального права існують різні точки зору. Так, деякі вчені вважають, що ним виступають соціально значущі

цінності, що охороняються кримінальним законом, інтереси чи блага, на які посягає особа, котра вчинює злочин, та яким у результаті вчиненого діяння спричиняється або може бути спричинена шкода. До цієї групи правознавців приєднуються й ті дослідники, які розглядають об'єкт злочину як правове благо. Але більшість фахівців ґрунтовно, на наш погляд, обстоює думку, що об'єктом будь-якого злочину є суспільні відносини. Ми вважаємо, що блага, цінності, життєві інтереси існують тільки у межах соціальних відносин, які склалися у суспільстві на певному етапі його розвитку. Поняття “цінність”, “благо”, “інтерес” похідні від суспільства (яке у цьому питанні ми пропонуємо розуміти як певну сукупність суспільних відносин), а тому і їх правова оцінка неможлива поза цими відносинами. Зрештою, про поняття злочину і покарання можна говорити лише там, де існує суспільство. Ми не заперечуємо, наприклад, цінності життя людини як біологічної істоти, проте погоджуємось, що заподіяння смерті такій істоті за відсутності сформованого суспільства, вироблених соціальних (правових) норм не буде вважатись злочином і тягти будь-яку відповідальність.

Водночас ми не погоджуємось з тими вченими, які заперечують елементи раціональності й обґрунтованості у концепціях об'єкта злочину, альтернативних теорії “об'єкт — суспільні відносини”, і вважають їх розвиток непотрібним. Так, у своїй праці, присвяченій питанням об'єкта злочину, М. Й. Коржанський у співавторстві з О. Коржанською пишуть: “Така важлива і складна тема наукових досліджень, як об'єкт злочину, не може бути вирішена на сьогодні остаточно і повно, у ній ще багато білих плям, суперечностей, неузгодженостей. Але від головного, найбільш важливого — поняття об'єкта злочину, яким є суспільні відносини, — немає ніяких підстав відмовлятися чи нехтувати ним, шукати якісь ерзаци, альтернативи. Всілякі подібні спроби не мають наукових обґрунтувань, не сприяють розвитку теорії права і здатні лише завдати значної шкоди правотворчій та правозастосовчій практиці” [27, с. 20].

Оцінюючи значимість різних теорій об'єкта злочину, ми погоджуємось з П. П. Андрушком, який зазначає, що жодна з них не може вважатись єдино правильною (“істиною в останній інстанції”), кожна з них має право на існування, оскільки має як позитивні, об'єктивно беззаперечні моменти, так і спірні чи неприйнятні моменти, перш за все з методологічної точки зору [17, с. 46].

Зазначимо, що проблема об'єкта злочину як суспільних відносин достатньо глибоко і фундаментально досліджена В. К. Глістіним, М. Й. Коржанським, Б. С. Нікіфоровим, В. Я. Тацієм, Є. О. Фроловим та іншими правниками, позиція яких про об'єкт як суспільні відносини, на нашу думку, є найбільш переконливою і не вимагає суттєвих додаткових доказів [4, с. 8–133; 28, с. 8–35; 5, с. 3–63; 6, с. 65; 10, с. 104–114].

Відзначимо лише, що визнання об'єктом злочину саме суспільних відносин допомагає усвідомити особливу соціальну сутність такого феномену, як злочин, встановити відмінність злочинів від інших проявів людської поведінки в цілому та правопорушень зокрема, адже у теорії кримінального права фактично не ставиться під сумнів теза про те, що злочин є негативним явищем для суспільства, а не для окремої особи чи групи осіб. Таку тезу, зокрема, підтримували і представники класичної школи кримінального права, і представники соціологічної школи кримінального права. Так, один з фундаторів класичної школи Чезаре Беккарія у своєму трактаті “Про злочини та покарання” стверджував, що “справжнім мірилом злочинів є шкода, спричинена ними суспільству” [29, с. 91]. Енріко Феррі, один з лідерів соціологічної школи, відзначав, що “... суспільство, будучи колективним та постійним організмом, піддається щоденним безперервним злочинним нападам, що вражають ту або іншу його частину, у вигляді вбивств, крадіжок, шахрайств, насильств, підпалів і т. д.” [30, с. 43]. На нашу думку, помилковість прихильників альтернативних концепцій об'єкта злочину полягає в тому, що вони не враховують те, що злочин спрямований не проти конкретної особи, а проти суспільства в цілому.

Також підкреслимо, що поняття “суспільні відносини” як об’єкт злочину з урахуванням його обсягу та змісту є більш об’ємним і не виключає, а навпаки, змістовно включає в себе в тій чи іншій мірі також правоохоронювані блага, інтереси та цінності, а значить, з позиції наукового підходу, є найбільш прийнятним. Отже, вважаємо, що розроблена наукою кримінального права теорія суспільних відносин як об’єкта злочину й за сучасних умов залишається найбільш переконливою, що дає підстави для розгляду також із цих позицій об’єкта злочинів проти життя особи.

Такий висновок обумовлює наше звернення до питання про структуру суспільних відносин. У результаті досліджень, проведених О. В. Дроздовим, найбільш широкого поширення в середині 60-х років ХХ ст. набула концепція тричленної структури суспільних відносин. Аналізуючи внутрішню природу механізму розвитку соціальних зв’язків як форми суспільних відносин, він зробив висновок, що структурними елементами останніх є:

- 1) носії (суб’єкти) відносин;
- 2) предмет, з приводу якого існують відносини;
- 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв’язок) як зміст відносин [31, с. 22–30].

Ця концепція була сприйнята вченими-криміналістами при визначенні об’єкта злочину.

Водночас деякі сучасні українські науковці дещо по-іншому розглядають питання про структуру суспільних відносин. Так, В. К. Гришук виділяє такі елементи суспільних відносин:

- 1) їх суб’єкти (держава в особі компетентних органів, фізичні та юридичні особи);
- 2) предмет (матеріальні блага, які є предметом злочину, людина, нематеріальні блага);
- 3) соціальний зв’язок (певний об’єктивний, суспільно корисний взаємозв’язок суб’єктів охоронюваних законом суспільно корисних відносин на ґрунті їх кореспондуючих прав та обов’язків, правомірна суспільна значима і позитивна поведінка суб’єктів охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин);
- 4) нормативна основа охоронюваних законом України про кримінальну відповідальність (КК України) суспільних відносин — зміст цих відносин (права і обов’язки суб’єктів суспільних відносин — норми чинного законодавства, що визначають права й обов’язки суб’єктів суспільних відносин, які становлять їх зміст) [11, с. 186, 188].

Треба відзначити, що окремі науковці під об’єктом злочину розуміли не всю систему структурних елементів суспільних відносин, а лише її окремі складові. Так, А. А. Піонтковський зазначав, що об’єктом багатьох злочинів можуть бути не самі суспільні відносини, а їх окремі елементи, їх матеріальне вираження [3, с. 115]; Б. С. Нікіфоров визначав об’єкт злочину як умови нормального функціонування суспільних відносин [4, с. 116]; Є. К. Каіржанов визначав об’єктом злочину інтереси як прояв суспільних відносин, оскільки інтерес — це внутрішнє “ядро” суспільних відносин [32, с. 41–45]; а М. Й. Коржанський — як забезпечену суспільством суб’єктам суспільних відносин можливість відповідної інтересам суспільства поведінки його членів, груп, класів або їх стану. Ця можливість щодо певної поведінки або стану є змістом, осередком суспільних відносин і головною ознакою об’єкта злочину [10, с. 155].

Визначення об’єкта злочину лише як окремого структурного елемента суспільних відносин було цілком обґрунтовано піддано критиці В. К. Глістіним та В. Я. Тацієм. Вони вказували на неприпустимість штучного виокремлення будь-якого структурного елемента із цілісної системи, якою є суспільні відносини. Ця система має свої функції, відмінні від функцій її складових, і руйнується (змінюється), якщо відсутній або змінений хоча б один з її компонентів [5, с. 26]. Зокрема

В. Я. Тацій писав, що безпосередніми об'єктами злочинів, так само, як загальними і родовими, можуть визнаватися лише суспільні відносини, а не будь-які інші блага або цінності. Тому вбачаються помилковими спроби підмінити суспільні відносини, що виступають об'єктом злочину, будь-якими іншими соціальними явищами: “елементами суспільних відносин”, їх “матеріальним вираженням”, “умовами нормального функціонування соціального явища” тощо [6, с. 16]. Таким чином, об'єкт злочину необхідно розглядати як охоронювані кримінальним законом від злочинних посягань суспільні відносини, які є певною цілісною системою взаємопов'язаних суб'єктів відносин, предметів, з приводу яких виникли ці відносини, а також соціального зв'язку (суспільно значущої поведінки) між ними як змісту цих відносин.

Звернемось до проблеми класифікації об'єктів злочинів у теорії кримінального права. У працях науковців радянського періоду “вертикальна класифікація” об'єктів злочинів здебільшого мала три рівні: загальний об'єкт, родовий об'єкт та безпосередній об'єкт злочину. Зазначалось, що така класифікація цілком відповідає проблемам практики, є логічною, оскільки заснована на співвідношенні філософських категорій “загального”, “особливого” та “окремого” [6, с. 59]. Разом з тим окремі автори робили спроби виділяти ще й так званий “видовий” об'єкт. Цікавим є те, що деякі науковці вважали, що видовий об'єкт співвідноситься з родовим як частина і ціле (як вид з родом), і розуміла під ним об'єкт виду (підгрупи) дуже подібних за характером злочинів [24, с. 152–153; 33, с. 203–204]. Водночас інші автори, підкреслюючи різницю між абстрактними поняттями та конкретними явищами, під видовим об'єктом розуміли об'єкт, на який посягають всі злочини певного виду. “Об'єкт посягання, який у цій класифікації називається безпосереднім, у дійсності є не безпосереднім, а видовим. Безпосереднім об'єктом злочину слід вважати об'єкт конкретного посягання (життя Данилова А. П., здоров'я Захарова І. С.)”, — писав М. Й. Коржанський у своїй монографії “Об'єкт і предмет кримінально-правової охорони” [9, с. 73]. Так, він не відкидаючи в цілому тричленну класифікацію об'єктів “по вертикалі”, пропонував поділ об'єктів злочинів на чотири групи:

- 1) загальний об'єкт (сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом);
- 2) родовий об'єкт (окрема група однорідних суспільних відносин, які складають певну галузь суспільного життя — власність, особу та ін.);
- 3) видовий об'єкт (суспільні відносини одного виду — життя, особиста власність);
- 4) безпосередній об'єкт (конкретний прояв суспільних відносин певного виду — життя І. І. Ковальчука, особиста власність В. В. Петренка та ін.) [10, с. 56].

Сучасні українські науковці в принципі будують своє бачення “вертикальної” класифікації об'єктів злочинів на досягненнях радянської науки кримінального права. Проте все частіше висловлюються думки з приводу некоректності залучення до такої класифікації так званого загального об'єкта. Аргументом є те, що вся сукупність охоронюваних кримінальним законом цінностей не може бути об'єктом як елементом складу злочину (об'єкт, як і будь-який елемент складу злочину, повинен характеризувати злочин певного виду) [26, с. 56]. Ще більш категоричну позицію щодо класифікації об'єктів злочинів “по вертикалі” висловлює В. П. Ємельянов, який вслід за російським науковцем В. П. Новосьоловим зазначає, що подібна класифікація взагалі є неправильною: ніякого родового та загального об'єктів конкретний злочин як реальне явище об'єктивної дійсності не знає, оскільки злочинне посягання завжди конкретне і безпосереднє [22].

Треба зазначити, що на користь кожної з наведених “вертикальних” класифікацій об'єкта злочину їх прихильники висувають низку аргументів. Не вважаючи за доцільне аналізувати ці аргументи в межах цієї роботи, зауважимо, що ми підтримуємо поділ об'єктів злочинів на такі їх види: родовий, видовий та безпосередній. При цьому про родовий і видовий об'єкт можна вести мову тільки

як про об'єкти групи злочинів: формулювання на кшталт “родовий об'єкт злочину, передбаченого ст. 115 КК України” ми вважаємо некоректним і принципово неправильним. Отже, при аналізі конкретного складу злочину будемо вести мову тільки про його безпосередній об'єкт.

Крім зазначеної вище, в теорії кримінального права поширеною є й іншого виду класифікація об'єктів злочинів (класифікація “по горизонталі”). Її суть полягає у тому, що на рівні безпосереднього об'єкта злочину виділяють основний, додатковий та, як правило, факультативний об'єкт. Необхідність такої класифікації виникає у тих випадках, коли злочин певного виду водночас заподіює або принаймні створює загрозу заподіяння шкоди декільком самостійним об'єктам кримінально-правової охорони.

При цьому під основним розуміють такий безпосередній об'єкт, який остаточно визначає місце норми, яка містить описання складу (складів) злочину певного виду в системі Особливої частини КК.

Додатковим об'єктом називають такі суспільні відносини (блага, цінності), яким неминуче завдається шкода при вчиненні злочину певного виду.

У літературі радянських часів було прийнято виділяти ще факультативний об'єкт злочину — під ним розумілись суспільні відносини, яким може бути завдана шкода при вчиненні певного злочину.

З цього приводу ми поділяємо позицію тих вчених, які вважають виділення такого об'єкта злочину недоцільним. “Об'єктом злочину виступають тільки ті цінності, на які в першу чергу і головним чином спрямоване діяння. Та обставина, що у деяких випадках злочинним діянням може бути пошкоджено й інші цінності, не дає підстави вважати їх об'єктом злочину, оскільки вони не відображають специфіки цього елементу складу злочину”, — пише Є. В. Фесенко [16, с. 84]. Додамо до його аргументів і те, що, з точки зору вчення про склад злочину, всі елементи (ознаки) в складі злочину певного виду є обов'язковими і не можуть або бути або не бути в різних фактичних ситуаціях. Тому краще вести мову про факультативний об'єкт кримінально-правової охорони.

Розглядаючи питання про об'єкт злочину, передбаченого ст. 115 КК України, насамперед зауважимо, що різні погляди з приводу об'єкта такого посягання, як і об'єкта вбивств взагалі, пов'язані з існуванням різних концепцій об'єкта злочину. Як уже зазначалось, у теорії радянського кримінального права панувала точка зору, що об'єктом будь-якого злочину можуть бути тільки суспільні відносини. Деякою мірою саме цим можна пояснити те, що на той час більшість учених дотримувалась позиції, згідно з якою об'єктом вбивства є життя людини як певна сукупність суспільних відносин або як структурна частина суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Однак зрозуміло, що лише цим не пояснюється розповсюдженість серед учених такого розуміння об'єкта вбивства. У сучасній доктрині кримінального права України та інших пострадянських держав концепція об'єкта злочину як суспільних відносин не є панівною. Проте багато прихильників такої точки зору є і серед сучасних вчених.

Так, С. В. Бородін вважає, що було б неправильно зводити поняття життя людини лише до біологічного процесу, оскільки людина перш за все є членом суспільства. Він зазначає, що “... життя людини має суспільний характер, а його охорона визначається відносинами, що панують у суспільстві. Оскільки життя людини невід'ємне від суспільних відносин, то об'єктом злочинного посягання при вбивстві є як життя людини, так і суспільні відносини, суб'єктом яких відповідна людина виступає” [34, с. 48].

А. А. Тер-Акопов пише, що об'єктом посягання слід визнавати особу і відносини, які забезпечують її розвиток [35, с. 52].

М. Й. Коржанський вважає, що “... життя як об'єкт кримінально-правової охорони обов'язково містить у собі суспільні відносини, що існують з приводу охорони цього життя в біологічному розумінні, тому, що об'єкт посягання при вбивстві —

не тільки біологічна особистість, а й певна сукупність суспільних відносин, спрямованих на охорону цієї особистості (в кожному випадку ця сукупність буває найрізноманітнішою й особливою); кримінальний закон містить низку норм, які охороняють ці відносини — статті 115–119 КК” [36, с. 117]. “Кримінально-правовій охороні людина, її тіло, життя і здоров’я підлягають лише тоді, коли з приводу цих благ існують суспільні відносини, які утворюються в суспільстві для її охорони. Якщо ж у деяких випадках цих відносин немає (скасовані, виключені, наприклад законом), то людина як біологічна одиниця, її тілесна недоторканність кримінально-правовій охороні не підлягають”, — зауважує цей вчений [37, с. 9]. Саме з цим пов’язана, на думку М. Й. Коржанського, правомірність заподіяної шкоди за обставин, що виключають злочинність діяння.

Підтримуючи концепцію “об’єкт злочину — суспільні відносини”, Н. М. Ярмиш дещо по-іншому визначає об’єкт вбивства. Вона пише, що з погляду вітчизняної науки, людина як носій особистості — це породження, продукт, похідне суспільних відносин, а не їх “сукупність”, значить ні людина, ні “особистість” самі по собі як об’єкт злочинів розглядатися не можуть. Тому родовим об’єктом злочинів проти особи, на її думку, є суспільні відносини, що забезпечують невід’ємні блага людини [38, с. 5].

Спираючись на розуміння об’єкта злочину як суспільних відносин, В. О. Навроцький так визначає об’єкт вбивства: “... об’єктом вбивства є суспільні відносини, що виникають із приводу недоторканності життя іншої особи” [39, с. 8]. Учасниками таких відносин є, з одного боку, особа, “носій” життя, а з другого — “всякий і кожний”. Предметом названих відносин виступає життя іншої людини. А змістом цих відносин є недоторканність життя іншої особи, обов’язок вести себе так, щоб не заподіяти шкоди чужому життю.

Аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що основні доводи на користь розуміння об’єкта вбивства як життя людини, що є структурною частиною суспільних відносин, лежать у площині розуміння соціальної сутності людини і кримінального права як регулятора суспільних відносин.

У доктрині кримінального права останніх років все більше вчених визнає, що об’єктом вбивства є життя людини як самостійна цінність. На їхню думку, саме таке розуміння сутності об’єкта є підставою для того, що кримінально-правовому захисту підлягає життя людини незалежно від її особистих якостей, незалежно від того, суб’єктом яких відносин вона виступає чи виступала.

При цьому деякі прихильники такої точки зору визначають об’єкт вбивства у дусі шкіл кримінального права, що існували ще на початку минулого сторіччя. Так, на думку А. В. Наумова, неправильно є позиція, згідно з якою об’єктом вбивства є не життя людини як біологічне явище, а життя як сукупність суспільних відносин. Він стверджує, що таке розуміння життя людини принижує абсолютну цінність людини як біологічної істоти, життя взагалі як біологічного явища. Людина, вважає він, не може бути зведена до носія суспільних відносин. Право ж фізичного існування людини — це право природне, тобто таке, що не встановлене, а лише санкціоноване державою. Воно є неподільним і не може відчужуватися. Таким чином, на думку А. В. Наумова, об’єктом вбивства є життя як природна цінність людини [24, с. 147–151]. Таку ж позицію підтримує український науковець П. С. Матишевський, поділяючи й аргументацію А. В. Наумова.

Людину як біологічну істоту визнають об’єктом злочинів проти життя та здоров’я також М. І. Загородніков [40, с. 31], М. Д. Шаргородський [41, с. 46], В. М. Кудрявцев [42, с. 59].

Окрему позицію з приводу об’єкта вбивства зайняв О. М. Красиков. Він стверджує, що безпосереднім об’єктом посягання при вбивстві є право на життя, яке належить людині. При цьому науковець зазначає, що життя є природним благом людини, а закон констатує право людини на життя, “таким чином, життя опосередковується правом” [43, с. 65].

На думку О. А. Мірошніченко, право на життя слід визначати як:

а) природне право, тому що воно існувало в людини в її природному стані ще до виникнення держави й позитивних законів та по своїй суті є її властивістю як живої істоти;

б) природне право, що виникає з моменту народження людини та виявляється в його невід'ємності й невідчужуваності від неї;

в) загальне й універсальне, оскільки всі люди володіють цим правом без будь-якої дискримінації;

г) вічне незмінне і таке, що всюди має однакову силу;

д) таке, що реалізується безпосередньо, тобто без будь-якого правозастосовного акта;

е) таке, що здійснюється об'єктивно, а саме незалежно від волі людей [44, с. 13].

Деякі російські автори у своїх роботах визнають безпосереднім об'єктом вбивств безпеку життя людини [45, с. 91].

Враховуючи те, що ми підтримуємо концепцію “об'єкт злочину — суспільні відносини”, вважаємо за доцільне для вироблення власної позиції з приводу безпосереднього об'єкта умисного вбивства розглянути змістовні характеристики суспільних відносин, яким завдається шкода при вчиненні злочину цього виду.

Право на життя належить до групи особистих немайнових прав людини, які є загально визнаними; вони закріплені за їх носіями у таких важливих міжнародних актах, як Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини і громадянина (1950). Цим документам повністю відповідають положення Конституції України, Цивільного кодексу, ряду інших законодавчих актів, які визнають за кожною людиною невід'ємне право на життя, повагу до честі і гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, свободу совісті і переконань тощо.

Нагадаємо, що право на життя є абсолютним правом. Це означає, що його носієві (уповноваженій стороні) протистоїть невизначена кількість зобов'язаних суб'єктів. Отже, можна зробити висновок про існування відносин, у яких однією стороною є людина (індивід), а іншою — решта суб'єктів. Вказані правовідносини виникають з приводу життя людини, а їх зміст утворюють взаємопов'язані права й обов'язки сторін, а саме: людина має право на фізичне існування, а всі інші зобов'язані не порушувати вказане право. Такі відносини ми пропонуємо називати відносинами з приводу недоторканності життя іншого індивіда.

З іншого боку, перебуваючи у нерозривному зв'язку з державою, за територією якої вона “закріплена”, тобто громадянином якої є, людина має право вимагати, щоб держава гарантувала, забезпечила реалізацію її біологічного існування, а держава повинна створити такі умови, при яких життя людини буде забезпеченим від різних факторів, у тому числі й від злочинних посягань інших суб'єктів. Отже, можна говорити про другу групу суспільних відносин, які виникають з приводу життя людини. Цю групу умовно можна назвати “відносинами, які забезпечують безпеку життя людини від злочинних посягань”.

У випадку, коли людина помирає, вона перестає існувати і як біологічна істота, і як суб'єкт суспільних відносин. Проте смерть людини може бути природною (настати внаслідок старості або хвороби) або спричинена іншими факторами, в тому числі поведінкою інших людей. У разі, коли смерть людини настала сама по собі або спричинена силами природи (під час стихійного лиха тощо), не йдеться про злочин. Навіть позбавлення життя індивіда діями інших людей не завжди є злочинним (зокрема, заподіяння смерті ворогу під час війни або за наявності обставин, які виключають злочинність діяння). Отже, не можна вважати, що життя людини саме по собі є об'єктом злочину.

На нашу думку, об'єктом вбивства як злочину є саме та група суспільних відносин, які забезпечують безпеку життя людини від злочинних посягань.

Список використаних джерел

1. Курс уголовного права (Общая часть) [Текст] : [учебн.] для юрид. вузов / [под. ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой] ; МГУ им. М. В. Ломоносова. Юрид. фак. — М. : Зерцало, 1999. — Том. 1. Учение о преступлении. — 1999. — 577 с.
2. Утевский, Б. С. Общее учение о должностных преступлениях [Текст] / Б. С. Утевский. — М. : Госюриздат, 1948. — 292 с.
3. Курс советского уголовного права [Текст] : [в 6 т.] / [ред. колл. : А. А. Пионтковский и др.]. — М. : Наука, 1970–1971. — Т. 2: Часть Общая. Преступление / А. А. Пионтковский. — 1970. — 516 с.
4. Никифоров, Б. С. Объект преступления [Текст] / Б. С. Никифоров. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. — 229 с.
5. Глистин, В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений: (Объект и квалификация преступлений) [Текст] / В. К. Глистин. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. — 127 с.
6. Тацій, В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст] / В. Я. Тацій. — Х. : Вища школа, 1988. — 182 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : [підручн.] для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.-Х. : Юрінком Інтер — Право, 2002. — 416 с.
8. Пинаев, А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права [Текст] / А. А. Пинаев. — Х. : Харьков юридический, 2001 — 2002. — Книга первая. О преступлении. — 2001. — 289 с.
9. Коржанский, Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны [Текст] / Н. И. Коржанский. — М. : Акад. МВД СССР, 1980. — 246 с.
10. Коржанський, М. Й. Предмет і об'єкт злочину [Текст] : [монограф.] / М. Й. Коржанський. — Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. — 252 с.
11. Гришук, В. К. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : [навч. посіб.] для студ. юрид. фак. вищ. навч. зал. / В. К. Гришук. — К. : Ін Юре, 2006. — 568 с.
12. Российское уголовное право (Общая часть) [Текст] : [учебн.] / [С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова и др.] ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. — М. : Спарк, 1997. — 454 с.
13. Зелінський, О. Ф. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу [Текст] / О. Ф. Зелінський, В. М. Куц // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 1997. — Вип. 2. — С. 148–155.
14. Гавриш, С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства [Текст] : [наук. вид.] / С. Б. Гавриш. — К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. — 635 с.
15. Кримінальне право України: Загал. частина [Текст] : [підручн.] для студ. юрид. вузів і фак. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Беньківський та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського та ін. — [2-ге вид.] — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 512 с.
16. Фесенко, Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони [Текст] : [монограф.] / Є. В. Фесенко. — К. : Атіка, 2004. — 280 с.
17. Андрушко, П. П. Злочини у сфері службової діяльності: Кримінально-правова характеристика [Текст] : [навч. посіб.] / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська — К. : Юрисконсульт, 2006. — 342 с.
18. Лихова, С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) [Текст] : [монограф.] / С. Я. Лихова. — К. : Київський університет, 2006. — 696 с.
19. Михайловский, И. В. Очерки философии права (извлечение) [Текст] / И. В. Михайловский // Философия уголовного права = Philosophy of criminal law : сб. научн. тр. / Ассоциация "Юридический центр" ; сост., ред. и вступ. ст. Ю. В. Голика. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. — С. 327–346.
20. Каиржанов, Е. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 "Уголовное право" / Е. И. Каиржанов ; Киевский ордена Ленина государственный университет им. Т. Г. Шевченко. — К., 1975. — 46 с.

21. Новоселов, Г. П. Учение об объекте преступления: Методологические аспекты [Текст] / Г. П. Новоселов. — М. : НОРМА, 2001. — 198 с.
22. Емельянов, В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке [Текст] / В. П. Емельянов // Право і безпека. — 2002. — № 4. — С. 7–11.
23. Трубников, В. М. Новый взгляд на объект преступления [Текст] / В. М. Трубников // Право і безпека. — 2002 — № 1. — С. 84–87.
24. Наумов, А. В. Российское уголовное право (Общая часть) [Текст] : [курс лекц.] / А. В. Наумов. — М. : БЕК, 1996. — 549 с.
25. Уголовное право России (Общая часть) [Текст] : [учебн.] для студ. вузов / [Н. Н. Белокобыльский, Г. Н. Борзенков, М. Н. Голоднюк и др.] ; под. ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М. : Зерцало-М, 2004. — 735 с.
26. Матишевський, П. С. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : [підруч.] для студ. юрид. вузів і фак. / П. С. Матишевський. — К. : А.С.К., 2001. — 352 с.
27. Коржанський, М. Цінність суспільних відносин [Текст] / М. Коржанський, О. Коржанська // Право України. — 2006. — № 12. — С. 20–23.
28. Фролов, Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право” / Е. А. Фролов. — Свердловск, 1971. — 35 с.
29. Беккариа, Ч. О преступлениях и наказаниях [Текст] / Ч. Беккариа ; [пер., вступ. ст., коммент. и прил. Ю. М. Юмашева]. — М. : Междунар. отношения, 2000. — 238 с.
30. Ферри, Э. Уголовная социология [Текст] / Э. Ферри ; [сост. и предисл. В. С. Овчинского]. — М. : ИНФРА-М, 2005. — 658 с.
31. Дроздов, А. В. Человек и общественные отношения [Текст] / А. В. Дроздов. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1966. — 128 с.
32. Каиржанов, Е. К. Интересы трудящихся и уголовный закон: Проблемы объекта преступления [Текст] / Е. К. Каиржанов. — Алма-Ата : Казахстан, 1973. — 160 с.
33. Фролов, Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления [Текст] / Е. А. Фролов // Сборник ученых трудов. — Вып. 10. — Свердловск : СвЮИ, 1969. — С. 184–225.
34. Бородин, С. В. Преступления против жизни [Текст] / С. В. Бородин — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — 467 с.
35. Тер-Акопов, А. А. Защита личности — принцип уголовного закона [Текст] / А. А. Тер-Акопов // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовное законодательство : сб. науч. тр. / Российская академия наук. Институт государства и права ; ред. колл. : С. В. Бородин и др. — М. : [Б. и.], 1994. — С. 52–54.
36. Коржанський, М. Й. Кваліфікація злочинів [Текст] : [навч. посіб.] / М. Й. Коржанський. — [2-ге вид.]. — К. : Атіка, 2002. — 640 с.
37. Коржанський, М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи і власності [Текст] / М. Й. Коржанський. — К. : Юрінком, 1996. — 144 с.
38. Ярмыш, Н. Н. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право” / Н. Н. Ярмыш. — Х., 1992. — 13 с.
39. Навроцький, В. О. Злочини проти особи [Текст] : лекції для студ. юрид. фак. / В. О. Навроцький — Львів : юрид. фак. ЛДУ ім. І. Франка, 1997. — 48 с.
40. Загородников, Н. И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву [Текст] / Н. И. Загородников — М. : Госюриздат, 1961. — 278 с.
41. Шаргородский, М. Д. Ответственность за преступления против личности [Текст] / М. Д. Шаргородский. — Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1953. — 108 с.
42. Кудрявцев, В. Н. О соотношении объекта и предмета преступления [Текст] / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. — 1951. — № 8. — С. 59–63.
43. Красиков, А. Н. Преступления против права человека на жизнь: в аспектах de lege lata и de lege ferenda [Текст] / А. Н. Красиков. — Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1999. — 219 с.
44. Мірошніченко, О. А. Право людини на життя (теорія і практика міжнародного співробітництва) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 “Міжнародне право” / О. А. Мірошніченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2005. — 18 с.

45. Уголовное право (Особенная часть) [Текст] : [учебн.] для вузов по направлению и специальности "Юриспруденция" / [Б. В. Здравомыслов, В. Ф. Караулов и др.] ; под ред. Б. В. Здравомыслова. — М. : Юрид. лит., 1994. — 540 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 15 жовтня 2012 року)*

Надійшла до редакції 24.10.2012

Бережной С. Д. Объект убийства как юридическая конструкция в уголовном праве

Анализируется проблема объекта преступления — одна из важнейших в науке уголовного права. Проанализированы основные концепции этого уголовно-правового феномена с советских времен до современности. Исследованы право на жизнь как личное неимущественное право человека. Дано авторское определение объекта убийства.

Ключевые слова: объект преступления, право на жизнь, общественные отношения.

Berezhnyi, S. D. Object of Murder as a Legal Construction in Criminal Law

In the submitted article the author analyzes the problem of object crime - one of the most important in the science of criminal law. Analyzed the basic concepts of criminal law phenomenon since the Soviet era to the present. Investigated the right to life as a private non-property right. Given the author's definition of the object of murder.

Keywords: object of the crime, the right to life, and public relations.

